

Krzysztof NIEWIADOMSKI, Ewa NIEROBA, Ireneusz ZAWŁOCKI
Politechnika Częstochowska, Polska

Konteksty spostrzegania wykorzystywane w optymalizacji procesu kształcenia

Co to jest spostrzeganie?

Gdy spotykamy znajomego, słyszymy utwór muzyczny, oglądamy obraz plastyka, dotykamy papieru, nasz mózg stara się nadać znaczenia tym doznaniom. Jego rola polega na interpretowaniu sygnałów docierających do niego zmysłów. Nadanie sensu tym sygnałom nazywamy spostrzeganiem. Spostrzeganie wydaje się elementarnym procesem poznawczym, ale pogłębiona analiza wskazuje, że tak nie jest. „Wbrew introspekcyjnym świadectwom spostrzeganie nie jest procesem natychmiastowym, ale trwa przez pewien czas i można wyróżnić w nim kolejne fazy. Co więcej, nie jest to wyłącznie proces zapoczątkowany przez odbiór danych zmysłowych, a kończący się analizą na poziomie ośrodków mózgowych, przejawiające się we wpływie nastawień i oczekiwań na rodzaj pobieranych informacji. Spostrzeganie jest procesem czuciowym i ruchowym” [Maruszewski 2011: 43]. Nasza percepcja uzależniona jest od kontekstu, w którym znajduje się postrzegany obiekt. To, co widzimy, jest subiektywne i może być w odmienny sposób postrzegane i rozumiane przez różne osoby. Na przykład my, ludzie, oceniamy, że jedne zwierzęta czy rośliny są szkodnikami, a inne są pożyteczne. Tymczasem tak naprawdę ocena należy do ewolucji. Doświadczenie spostrzeżenia jest procesem złożonym i kierowanym przez nasz mózg. Interpretujemy to, co widzimy, próbujemy rozpoznać i zrozumieć. Wtedy często doświadczamy złudzeń. Złudzenie to błędne odczytanie bodźców przez zmysły, w konsekwencji czego następuje mylna interpretacja ich przez mózg.

Co to jest kontekst?

Kontekst (łac. *contextus*) to związek, łączność, zależność. W znaczeniu językowym zależność znaczenia treści jakiegoś fragmentu tekstu, wypowiedzi lub słowa od treści i znaczeń słów ją poprzedzających lub po nich następujących. Na przykład słowo „morze” rozumiemy przede wszystkim jako dużą ilość wody, lecz wypowiedź „morze piasku” rozumiemy jako pustynię, czyli obszar bezwodny, a słowo „morze” jest w tej specyficznej frazie synonimem bezmiaru, dużej ilości. Bardziej precyzyjnie słowo „morze” zostało tu użyte w sensie metaforycznym. W wielu przypadkach chwilowy kontekst dyskusji/rozmowy/intencji/negocjacji zmienia istotnie znaczenia używanych słów, ale nie zawsze jest

wychwytywany przez rozmówców, co w efekcie może prowadzić do nieporozumień i konfliktów. Ocena poznawcza jest to proces, w którego toku ludzie oceniają zdarzenia, sytuacje i zjawiska wywołujące u nich emocje. „Wyniki badań wskazują na duże podobieństwo międzykulturowe pod względem procesów oceny poznawczej. Emocje są zjawiskiem uniwersalnym, opartym na psychologicznym podobieństwie wszystkich ludzi, niezależnie od kultury, w której żyją” [Masumoto, Juang 2007: 312]. Najpopularniejszym eksperymentem z serii badań nad kontekstem w spostrzeganiu jest tzw. test goryla przeprowadzony przez D. Simonsa i Ch. Chabrisa na 192 osobach. Polegał on na przedstawieniu badanym sytuacji, w której grupa kilku osób, stojąc w kręgu, podaje do siebie piłkę. Zadaniem uczestników badania było policzenie tych podań. W międzyczasie pomiędzy zawodnikami przechodziła osoba przebrana za goryla, której nie zauważyło aż 46% uczestników badania. Jego wynik wskazuje na fakt, że ludzie silnie skoncentrowani na zadaniu nie zauważają silnych równoległych bodźców.

Różne konteksty spostrzegania

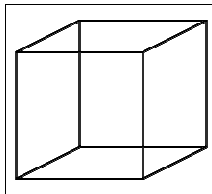
Kontekst biologiczny i środowiskowy. Na to, kim jesteśmy i co robimy, wpływają zarówno nasze geny, jak i środowisko. Bez informacji zawartej w genach i odpowiedniego środowiska nie moglibyśmy istnieć. Ludzie różnią się między sobą pod względem inteligencji, budowy ciała, orientacji seksualnej czy różnych skłonności. Na ile te różnice są zdeterminowane przez czynniki genetyczne bądź środowiskowe, to ciągle otwarte pytanie dla badaczy. **Kontekst osobowościowy.** Nie dziedziczymy konkretnych sposobów postępowania. Dziedziczymy jedynie pewne struktury psychofizyczne. To jednak to, co naukowcy nazywają osobowością, ma znaczący wpływ na postępowanie i zachowania ludzi. W tych samych warunkach choleryk, sangwinik, flegmatyk, melancholik mogą spostrzegać odmiennie rzeczywistość. Na przykład dla jednych dany rodzaj pracy może być przyjazny, a dla innych nie.

Kontekst religijny. Na świecie występuje wiele różnych religii mających mniej lub więcej wyznawców. Wiara, co nietrudno zauważyć, przenika do innych obszarów ludzkiej aktywności. Łączy się z kulturą, polityką itp. To, jak ludzie spostrzegają podstawowe wartości, takie jak życie, śmierć, miłość, honor, często bardzo mocno uwarunkowane jest uznawaną religią.

Kontekst kulturowy. Każda kultura jest zbiorem przekonań i wartości, które nagromadziły się na przestrzeni wielu pokoleń. Przykładem może być odmienne spostrzeganie samych problemów przez ludzi z różnych kultur. „Chińczycy wierzą, że wszystko nieustannie się zmienia, ale zawsze wraca do wcześniejszego stanu. Patrzą na wiele zdarzeń równocześnie, szukają zależności między rzeczami i uważają, że niemożliwe jest zrozumienie części bez zrozumienia całości. Świat ludzi Zachodu jest prostszy, bardziej deterministyczny. Mieszkańcy tego świata nie patrzą na szerszy obraz, lecz koncentrują się na najbardziej rzucają-

cych się w oczy obiektach i ludziach. Wydaje się im, że mają kontrolę nad zdarzeniami, ponieważ znają zasady rządzące zachowaniami obiektów” [Nisbett 2009: 11].

Kontekst edukacyjny. Ludzie reprezentują różne poziomy wykształcenia. Dotyczy to wykształcenia formalnego, tzn. ukończone szkoły, jak i nieformalnego. Dostęp do internetu, książek, czasopism stwarza możliwości kształcenia bez udziału instytucji formalnych. Poziom wiedzy i umiejętności wpływa na możliwości sprawcze człowieka. Na przykład zrozumienie znaczenia kształcenia zawodowego we współczesnym świecie może zmienić politykę edukacyjną w tym zakresie. Szwajcarski naukowiec L.A. Necker opublikował w 1832 r. ryciny przedstawiające sześcian, który zmieniał swoje położenie podczas oglądania. Było to spowodowane tym, że z ilustracji zostały usunięte wszelkie wskazówki dotyczące głębi. Patrząc na sześcian Neckera (rys. 1), widzimy układ linii, ale spodziewamy się zobaczyć sześcian. Nasz mózg musi zatem rozwiązać pewną dwuznaczność – musi ustalić, który z rogów sześcianu leży bliżej. Rozwiązanie tego problemu może być odmienne u różnych obserwatorów, jak też może zmieniać się w czasie u jednego obserwatora. Człowiek psychicznie jest tym, co spostrzega. Do naszego mózgu za pomocą receptorów docierają bodźce z wnętrza naszego organizmu oraz otoczenia, w którym żyje.

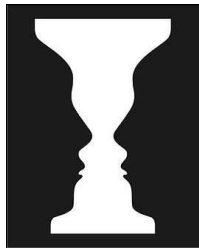

Rys. 1. Sześcian Neckera

Źródło: Wikipedia.

W 1915 r. duński psycholog E. Rubin opublikował rysunek, który stał się potem popularny jako iluzja twarz-wazon. Złudzenie Rubina polega na dwuznaczności figury i tła (rys. 2). Szybkie odróżnienie figury od tła jest w normalnych warunkach względnie proste dla mózgu człowieka, jednakże w szczególnych okolicznościach mózg może mieć z tym problem. Obserwator widzi albo białą wazę na czarnym tle (biel staje się figurą), albo dwa czarne profile na białym tle (czerń staje się figurą). Postrzeganie danego kształtu zależy od tego, która z części konturu uznana zostanie przez nasz system percepcji za część figury. Wpływ na rozstrzygnięcie dwuznaczności może mieć również punkt widzenia obserwatora, jego nastawienie wewnętrzne czy też sugestia. Często w zdarzeniach społecznych szukamy jednego wymiaru w ich ocenie czy interpretacji, natomiast wiele takich zdarzeń może mieć wiele poprawnych interpretacji. Mówiąc o rodzajach myślenia człowieka, m.in. wyróżnia się takie, jak konwergen-

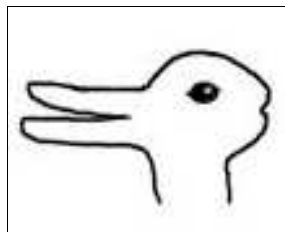
cyjne i dywergencyjne. Myślenie dywergencyjne to proces myślowy polegający na generowaniu nowatorskich idei poprzez eksplorację wielu możliwych rozwiązań. Proces ten często łączy się z myśleniem konwergencyjnym, które opiera się na liniowym schemacie rozumowania logicznego prowadzącego do jednego rozwiązania, które w niektórych przypadkach okazuje się tym „właściwym”. Myślenie dywergencyjne występuje przeważnie spontanicznie w trakcie swobodnego przepływu myśli, gdzie idee generowane są w sposób emergentny. W krótkim czasie pojawia się wiele niespodziewanych połączeń, relacji i analogii pomiędzy zdarzeniami, odsłaniając wiele możliwych rozwiązań w rozpatrywanej sytuacji. Gdy proces myślenia dywergencyjnego zostaje zakończony, idee i informacje zostają zorganizowane i ustrukturalizowane za pomocą myślenia konwergencyjnego [Wikipedia].

Rys. 2. Figura, tło

Źródło: Wikipedia.

Pewne priorytety związane z kształceniem mogą być spostrzegane różnie przez określone grupy społeczne, np. problem ustalenia wieku szkolnego. Jedni obstają przy króliku, inni przy kaczkę, tzn. część opowiada się za tym, by dzieci szły do szkoły, mając lat 6, a inni 7 (rys. 3). W tej sprawie akurat obie wersje mogą być prawdziwe.

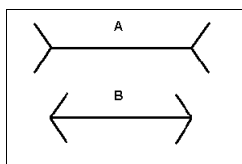

Rys. 3. Królik czy kaczka?

Źródło: Wikipedia.

Odpowiednie zakończenia linii zakończonych „wąsami”, „strzałkami” sprawia, iż niektóre z nich wydają się dłuższe lub krótsze niż w rzeczywistości,

podobnie poniżej dwa takie same odcinki pod wpływem kontekstu (dwie zbieżne linie) zdają się być różne. Ta górna dłuższa, dolna krótsza (rys. 4).

Rys. 4. Zakończenia odcinków. Iluzja Muller-Lyer

Źródło: Wikipedia.

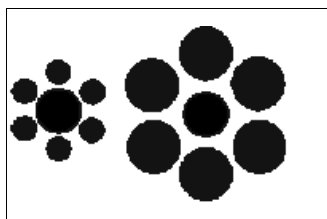
Oglądając ten obrazek (rys. 5), wiele osób widzi na nim portret starszej kobiety, inni widzą młodą. Jest to bardzo znana iluzja, w której możemy zaobserwować zarówno młodą dziewczynę, jak i starą kobietę. Iluzja ta pokazuje, jak działa mózg w sytuacjach wieloznacznych. Wiedza, wyobraźnia, nastrój, spostrzegawczość to czynniki mogące mieć wpływ na interpretację obrazu. Do niedawna straszono dzieci, że jak nie będą się uczyć, to pójdą do „zawodówki”. Szkoła zawodowa spostrzegana była jako coś gorszego od np. liceum. Dzisiaj zaobserwować można sytuację, że absolwenci różnych uczelni podejmują naukę w policealnych szkołach zawodowych, ponieważ po studiach nie mogą znaleźć pracy.

Rys. 5. Stara czy młoda?

Źródło: Wikipedia.

Dwie takie same wielkości w otoczeniu raz większych, raz mniejszych obiektów sprawiają wrażenie różnych. Otoczenie większych kulek sprawia wrażenie, iż ta w środku jest mniejsza od takiej samej, ale znajdującej się w otoczeniu mniejszych. W tym złudzeniu zachodzi pomyłka co do sądu przedmiotu, który poprzez sąsiedztwo i dodatki uzyskał zupełnie inny status. Jeżeli np. trud pracy nauczyciela przeliczany jest przez różne media na wysokość pensum, to łatwo można wmówić społeczeństwu, że praca nauczyciela jest lekka, łatwa i przyjemna.

Rys. 7. Kontrast wielkości

Źródło: Wikipedia.

Przypadek J. Bella

„Waszyngton, stolica USA, stacja metro, zimny poranek 12 stycznia 2007 roku, godziny szczytu. Jakiś mężczyzna gra na skrzypcach 6 utworów Bacha, co zajmuje mu 43 minuty. W tym czasie około tysiąca osób przeszło przez stację, większość z nich była w drodze do pracy... Tylko 6 osób zatrzymało się na krótką chwilę, by posłuchać. 27 przechodniów wrzuciło banknot bądź monetę do futerału, nawet nie zatrzymując się i nie podnosząc na niego wzroku. Jedna osoba rozpoznała artystę. Mężczyzna zebrał w sumie 32 dolary i 17 centów. Skrzypek skończył grać, w milczeniu schował swój instrument do futerału i odszedł... Nikt nie zauważył jego odejścia, nikomu nie brakowało jego muzyki... Tym «grajkiem» był Joshua Bell, jeden z największych i najbardziej utalentowanych skrzypków na świecie. Grał on jedne z najbardziej trudnych i wyrafinowanych utworów, jakie kiedykolwiek zostały skomponowane. Wykonywał je na skrzypcach wartych, bagatela, 3,5 miliona dolarów, zrobionych ręcznie przez Antonia Stradivariiego w 1713 roku. Dwa dni wcześniej bilety na koncert Bella w Bostonie zostały całkowicie wyprzedane na długo przed występem, a ich średnia cena wynosiła 100 dolarów. Joshua Bell zagrał incognito na stacji metra w ramach akcji zorganizowanej przez gazetę «Washington Post» jako część eksperymentu socjologicznego dotyczącego ludzkiej percepcji, smaku i priorytetów życiowych... Wniosek, jaki można wyciągnąć z tego eksperymentu, brzmi: «Jeżeli nie znajdujemy czasu, by zatrzymać się i posłuchać, jak gra jeden z najlepszych muzyków świata na jednym z najcenniejszych instrumentów muzycznych, to ile innych wspaniałych rzeczy umyka nam w życiu»... Obok ilu wartościowych i interesujących osób przechodzimy, nie zwracając na nie uwagi, nie wkładając w ogóle wysiłku w to, by je poznać” [www.washingtonpost.com].

Podsumowanie

Spostrzeganie to proces, który wpływa na decyzje ludzi w różnych sytuacjach i na różnych poziomach. Najważniejsze życiowe decyzje dotyczą spraw uczuciowych i moralnych, a więc często wiążą się z poważnymi konsekwencjami. Mózg człowieka analizuje bodźce (informacje) odbierane przez receptory

i na tej podstawie programuje czynności, wpływa na funkcje wegetatywne organizmu, kieruje zachowaniem człowieka, reguluje jego stosunki z otoczeniem. Jednym z istotnych przejawów tej regulacji jest odzwierciedlenie psychiczne rzeczywistości i różnorodnego ustosunkowania się człowieka wobec niej. Postrzeganie bodźców ma charakter subiektywny, natomiast z reguły bodźce te są uwikłane w określone konteksty. Podsumowując, można stwierdzić, że nie zawsze to, co wydaje nam się na pierwszy rzut oka oczywiste, takim jest. Spostrzeganie procesu kształcenia powinno być oparte na różnych kontekstach, by mogło sprostać wymaganiom współczesności.

Literatura

- Eysenck H. i M. (1996): *Podpatrywanie umysłu (Dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują?)*, Gdańsk.
- Jędrzejewski K. (red.) (2013): *Na ścieżkach wiedzy. 100 złudzeń optycznych*, Warszawa.
- Kalat J. (2006): *Biologiczne podstawy psychologii*, Warszawa.
- Kosslyn S., Rosenberg R. (2006): *Psychologia*, Kraków.
- Maruszewski T. (2011): *Psychologia poznania*, Gdańsk.
- Matsumoto D., Juang L. (2007): *Psychologia międzykulturowa*, Gdańsk.
- Nisbett R. (2009): *Geografia myślenia*, Sopot.
- Price W., Crapo R. (2003): *Psychologia w badaniach międzykulturowych*, Gdańsk.
- Rathus S. (2004): *Psychologia współczesna*, Gdańsk.
- Romanillos P. (2011): *Wielkie błędy człowieka*, Warszawa.
- Trzcieniecka-Green A. (red.) (2012): *Psychologia. Podręcznik dla studentów kierunków medycznych*, Kraków.
- Wikipedia.
- www.zludzenia.pl.
- Zaltman G. (2008): *Jak myśli klienci*, Poznań.

Streszczenie

Artykuł dotyczy roli kontekstu w spostrzeganiu. Ważnym uwarunkowaniem w spostrzeganiu jest kontekst. Jest on związany m.in. z takimi pojęciami, jak: osobowość, religia, kultura, edukacja, płeć itd. Problem jest godny uwagi dlatego, gdyż ludzie w swych rolach społecznych za pomocą spostrzegania podejmują stosowne decyzje. Dotyczy to decyzji zarówno w skali mikro-, jak i makrospołecznych. Decyzje w skali mikro z reguły dotyczą wyborów osobistych, natomiast w skali makro – społecznych. Zrozumienie, dlaczego w określonych warunkach ludzie w taki czy inny sposób spostrzegają rzeczywistość, może być kluczem w rozwiązywaniu ważnych problemów, w tym związanych z optymalizacją procesu kształcenia.

Słowa kluczowe: spostrzeganie, kontekst, edukacja, osobowość, kultura, sytuacja.

Perception Contexts Used in Education Optimization Process

Abstract

The role of context in perception. Understanding why people behave in one or another way in certain circumstances might be the key to solve and understand most important problems in education.

Keywords: perception, context, education, personality, culture, situation.